

MAZMUNY

1. **Klawiaturada türkmen elipbiýi**
2. **Sözlük ýazyjynyň ýarany**
3. **Otur belgisiniň käbir ulanylyş düzgünleri**
4. **Sözlemde deňdeş agzalar sazlaşyp gelmeli**
5. **Sözlemde şol bir söz iki gezek gaýtalanmaly däl**
6. **Tirkeş sözler**
7. **Başganyň sözünüň aýdylyş usullary**
8. **Köplük sanda gelyän sözler we olaryň işlikleri**
9. **Dialog**
10. **Ýatda Saklaň!**

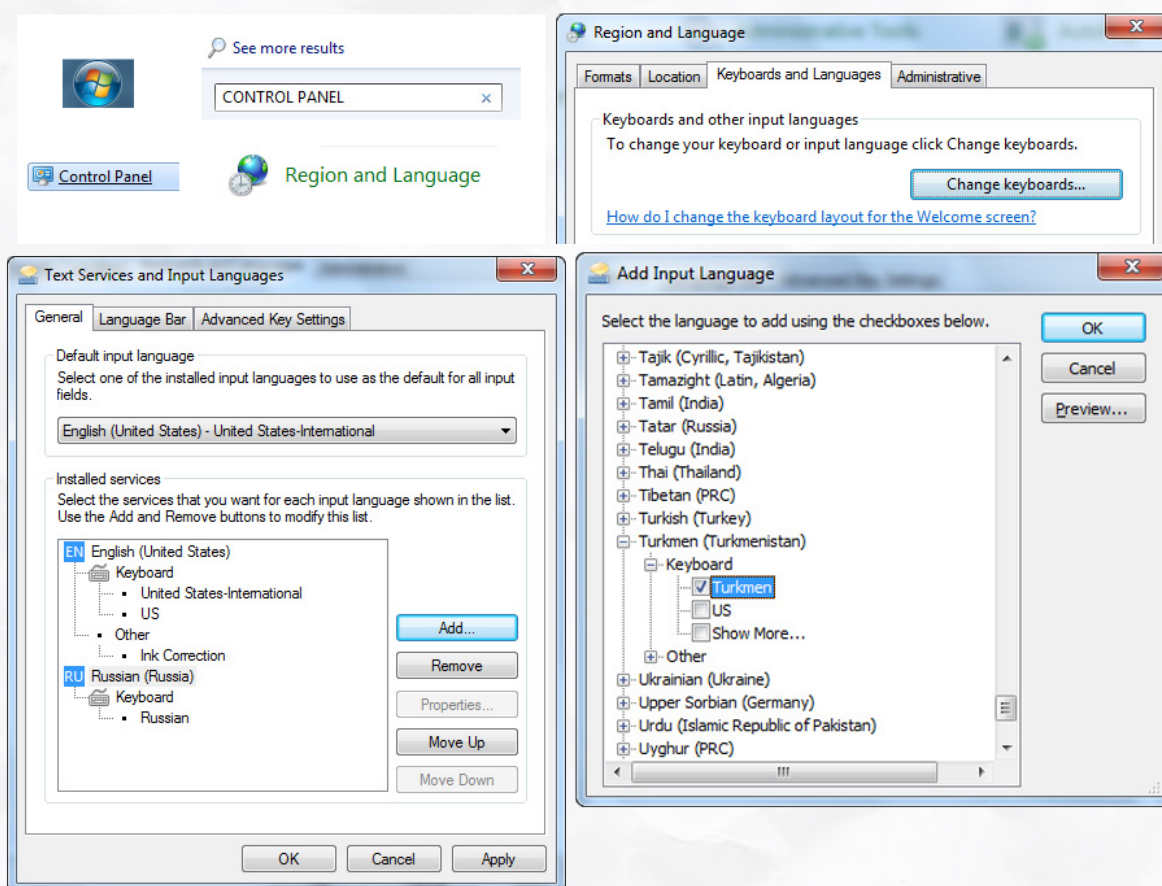
KLAWIATURADA TÜRKMEN ELIPBIÝI

Türkmen dilinde makaladyr blog ýazmagyň esasy şertleriniň biri hem dogry türkmen elipbiýini ulanmakdyr. Indi kompýuter ulgamlarynyň aglabasyna türkmençe klawiatura girizilen.

Klawiatura Nädip Türkmençe Goşmaly?

1. **START (Пуск)** düwmesine basyň
2. Gözlege **CONTROL PANEL (Панель управления)** ýazyň
3. **REGION AND LANGUAGE (Язык и региональные стандарты)** bölümüne giriň
4. **Soňra LANGUAGES (Языки)** bölümüne geçip, dilleriň arasyndan türkmen dilini saýlap, klawiaturaňyza goşup bilersiňiz.

Kompýuterinde türkmen dili ýoklar türkmençe ýazmak üçin şu saýtdan peýdalanyp bilerler.

SÖZLÜK ÝAZYJYNYŇ ÝARANY

Makala ýazanymyzda islese-islemesek birmeňzeş sözleri köp ulanmaly bolýarys. Emma, ýazgyda şol bir söz yzygiderli gabat gelse ol makalany içgysgynç makala öwürüp bilýär. Şeýle meseleden daş durmakda türkmen diliniň sözlügi ilkinji kömekçi bolup biler. Haçanda şol bir sözi aşa köp ulanyanyňa gabat gelseň ýa-da bir sözi iki gezek ulanmak islemesek, şol sözi sözlüğe ýazsaň köplenç onuň manydaş sözlerini tapyp berýär.

Meselem, iki sany garşydaş pikiri beýan etmek üçin her gezek “emma” ulanman, sözlükden ugur alyp “ýöne”, “emma welin”, “ýöne welin” ýaly baglaýjylar bilen çalşyryp ulanyp bolýar. Manydaşlaryny tapmadyk ýagdaýyňda sözlemiň manysyna degmän, ony başgaça beýan etmäge çalyşmak hem ýazgynyň güýçli we täsirli bolmagyna kömek eder.

OTUR BELGISİNİŇ KÄBIR ULANYLYŞ DÜZGÜNLERI

Gürlänimizde gürrüňimiziň aýdyň we düşnükli bolmagy üçin dyngy (pauza) nähili zerur bolsa, ýazanymyzda hem otur belgisi (,) şonça zerurdyr. Türkmen dilinde otur belgisi esasan aşaky ýagdaýlarda goýulýar:

- ☑ **Sözleminiň deňdeş agzalarynyň arasynda:** Ol dükandan çörek, şeker, ýag aldy. Aman, Çary, Berdi üçüsi bile çykyp gitdiler.
- ☑ **Goşma sözlemleriň arasynda:** Gyş geldi, emma howa entek sowamady. Men öýe baranymda, sagat 5 bolupdy. Ýagdaýlaryň ýaramazdygyna garamazdan, ol umydyňy elden bermeýär.
- ☑ **Başganyň sözünden soňra ‘diýip’ gelende:** Ol: “Häzirlikçe sag oturyň!” diýip, ýola rowana boldy.
- ☑ **Sözleminiň içinde sözleme däl-de ýazyja degişli söz ýa söz bölekleri gelende:** Ol uraýjak ýalydy, dogrusy, uraýmalydy. Beýle hereket, meniň pikirimçe, ýerlikli däl. Biz oňa, gynansakda, kömek edip bilmedik.
- ☑ **Ýüzlenmeden soňra:** Ýazyjym, sen barkaň bu zatlary nämäme ýazyp otyryn-a? Hanymlar we jenaplar, oturmagyňyzy haýyş edýärin.

Otur belgisiniň ulanylýan ýerleri beýleki dyngy belgileriniňki ýaly bir sanaw bilen çäklenmeýär. Ýazyjy otury, şol sanda ähli dyngy belgileri hem, öz tekstiniň nähili okalmagyny islese şoňa görä ulanyp bilýär. Meselem:

- ☑ Hih, ýylan!
- ☑ Gorkma, gorkma.
- ☑ Ilçilikdir, tapylar. Oýun däl, ugruna çyk diýseň-ä daş edeýin?
- ☑ Goýsanaý, seňem tapýan zadyňy.
- ☑ Ýör ýöreseň, ugrumyz-a bir.
- ☑ Hemmäň ugry birdir, hi-hi-hi.

Ýazgyňy sesli okamak oturyň nirede gelmelidirini anyklamaga köplenç gowy kömek edýär.

SÖZLEMDE DEŇDEŞ AGZALAR SAZLAŞYP GELMELI

Sözlemde deň heň, deň pauza bilen aýdylýan, bir söze baglanyp, bir soraga jogap bolýan sözlere deňdeş agzalar diýilýär. Bular iki ýa köp sözden ybarat bolýarlar. Meselem: Gün çykdy we daşary ýagtyldy. Ýazuwda deňdeş agzalar birmeňzeş ritme eýermeli, ýagny sazlaşyp gelmeli.

- ⊗ “Howa gyşy**na** sowuk, tomus**da** bolsa yssy” **DÄL-DE** “Howa gyşy**na** sowuk, tomsu**na** bolsa yssy”
- ⊗ “Amany**ň**, Çaryny**ň**, we Bilbil**de** kitap bar” **DÄL-DE** “Amany**ň**, Çaryny**ň**, we Bilbil**in** kitaby bar”
- ⊗ “Gojany**ň** saçy çal, bili бүкүк, gyzy**l** donlydy” **DÄL-DE** “Gojany**ň** saçy çal, bili бүкүк, dony gyzy**ldy**”
- ⊗ “Ýaşlar öwren**ýär**, döred**ýär**, we gurýar**lar**” **DÄL-DE** “Ýaşlar öwren**ýär**, döred**ýär**, we gur**ýar**”

SÖZLEMDE ŞOL BİR SÖZ İKİ GEZEK GAÝTALANMALY DÄL

Sözleriň köp gaýtalanmagy – bu esasy gürlänimizde köp döreyän ýagdaýdyr. Biz gepleşik dilinde dürli sepäblere görä, köplenç özümüz habarsyz, şol bir sözi bir sözlemiň içinde iki ýa has köp gezek gaýtalaýarys. Ýazuwda bolsa, bu esasan syýasy, edebi we erkin tekstlerde sözlemiň manysyny güýçlendirmek üçin ulanylýar. Emma ýazuwyň beýleki görnüşlerinde mundan gaça durmaly.

- ⊗ “Iş sebäpli ýa-da başga meseleler sebäpli” **DÄL-DE** “Iş ýa-da başga meseleler sebäpli”
- ⊗ “Gamymam ýok, derdimem ýok” **DÄL-DE** “Ne gamym bar ne-de derdim”
- ⊗ “Ol tutyny açdy, penjiräni açdy, gapyny açdy” **DÄL-DE** “Ol tutyny, penjiräni we gapyny açdy”
- ⊗ “Mugallym talyplara seretdi-de, olara ýüzlenip, şeýle diýdi:” **DÄL-DE** “Mugallym talyplara seretdi-de, şeýle diýdi:” **ÝA-DA** “Mugallym talyplara ýüzlenip, şeýle diýdi:” (bu ýerdäki ‘diýdi,’ ‘ýüzlendi’ sözleri birmeňzeş bolmasa-da, olaryň berýän manysynyň meňzeşdigi üçin birden-biri düşürilmelidir)

TIRKEŞ SÖZLER

Iki sözüň ýa bölegiň yzly-yzyna tirkeşip gelip täze bir many aňlatmagyndan emele gelen sözlere **tirkeş sözler** diýilýär. Ýazuwda olaryň arasyna çyzyjak goýlup ýazylýar.

Aşakdaky 7 ýagdaýda iki sözüň/bölegiň arasyna çyzyjak goýlup ýazylýar:

1. Iki sany biri-birine ýakyn manyly söz bile ulanylanda: **gap-gaç, oğlan-uşak, çäýnek-käse, gyz-gelin, ir-iýmiş.**
2. Bir söz şol durşuna iki gezek gaýtalananda: **hatar-hatar, jykyr-jykyr, düzüm-düzüm.**
3. Antonimler tirkeşdirilip ulanylanda: **uly-kiçi, içim-daşym, ýakyn-ýat.**
4. Sinonimler tirkeşdirilip ulanylanda: **dogan-garyndaş, tertip-düzgün, ýagyşly-ýagmyrly.**
5. Iki gezek gaýtalanýan bir sözüň aralygyna **-a, -e, -ba, -be, -ma, -me, -ha, -hä** goşulmalary goşulanda: **geçe-geç, githä-git, ýylba-ýyl.**
6. Ilki sözi manyly, ikinjisi many aňlatmaýan bölekler tirkeşdirilip ulanylanda: **suw-puw, köl-söl, süýt-püýt, goýun-poýun.**
7. Iki sany many aňlatmaýan bölek tirkeşdirilip ulanylanda: **gümür-ýamyр, hyşy-wyşy, gümi-samy.**

BAŞGANYŇ SÖZÜNIŇ AÝDYLYŞ USULLARY

Başganyň sözi – bu awtoryň özüne degişli bolmadyk söz ýa-da sözler düzümidir. Başganyň sözi aşakdaky usullar arkaly okyja ýetirilip bilner:

- ☒ Magtymguly “Bir aýy doýurmak haçdyr, ýaranlar” diýipdir.
- ☒ Magtymguly atamyз bize aç-ýalaňaja arka durmalydygymyzy aýdyp gidipdir.
- ☒ Magtymguly atamyzyň aýdyşy ýaly, biz horlanýanlara arka durmalydyrys.
- ☒ Magtymguly atamyз horlananlara arka durmalydygymyз hakynda aýdyp gidipdir.

KÖPLÜK SANDA GELYÄN SÖZLER WE OLARYŇ IŞLIKLERI

Dilimizde käbir sözler köplük ýasaýjy **'lar'** we **'ler'** goşulmalary goşulmazdan köplük sany aňladýarlar. Olar sözlem içinde işlik bilen ulanylanda işlik hem **'lar'** **'ler'** talap etmeýär. Bu kada esasanam sözümizi ýazga geçiremezde gözümizi aldap bilýär.

- ⊗ Eger gelniň maşgalasy oňa goldaw berseler **DÄL-DE** Eger gelniň maşgalasy oňa goldaw berse.
- ⊗ Köp adam şeýle pikir edýärler **DÄL-DE** Köp adam şeýle pikir edýär.
- ⊗ Biziň jemgyýetimiz üns bermeýärler **DÄL-DE** Biziň jemgyýetimiz üns bermeýär.

Ýokarda 'maşgala', 'jemgyýet' ýaly sözler köplük aňlatsa-da, yzyna köplük ýasaýjy goşulma goşulman ulanylany üçin olara degişli işlikler hem köplük sanda gelmeýärler. Muňa başga-da 'halk', 'köpçülik', 'il' ýaly sözler degişlidir. Haçanda adyň önünden 'köp', 'kän' ýaly kömekçiler gelende, ol at hem **'lar'**, **'ler'** köplük goşulmasyny talap etmeýär.

- ☑ Köp düzgün
- ☑ Kän makala
- ☑ Birnäçe topar

DIALOG

Dialog bloguň täsirliligini ýokarlandyrýan elementlerdendir. Dialogyň kömegi bilen bir sözlemde aýtjak zadyňy bir söze sygdyryp bolýar. Dialogda her kişiniň sözi aýratyn setirde ýazylýar.

- Esen aga, ýagşymyň? Ýadaman durýaňmy?
- Ýagşydyryn.

Eger dialoga sözlemiň soňunda başlasaň birinji sözlem täze setirden däl-de, iň soňky sözlemiň yzyndan goşa dyrnakda ýazylýar:

- Esen aga muny ýagşylyga ýordy. "Hassa sagaljak bolsa, lukmany üstüne geler" diýilmeýärmí?
- Barjak ýerimizi gowy tanaýan diýdiňmi?
- Gaty gowy tanaýan, Esen aga. Indi, men aýdaýyn, on baş ýyldan-a aňyrdadyr. Barsaň görersiň, myhmansöýer adamdyr.

Dialogda gepleşigiň daşyndan näçe artykmaç söz bolmasa şonça gowy. Meselem:

Ol "Sen nirede?" diýdi. Men "Men gumda" diýip, jogap berdim **DÄL-DE**

Ol: Sen nirede?

Men: Men gumda.

HARPLARY ÝATDA SAKLA!

Başga hiç bir diliň harplarynyň ählisi türkmen diliniňkä gabat gelyän däl. Türkmen dilindäki aýratyn aksentleri olara meňzeşler bilen garyşdyrmaly däl:

